

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

УДК 336.717.061.2

*Дзюблюк О.В.,
д.е.н., проф., зав. кафедри банківської справи,
Тернопільський національний економічний університет*

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ

Постановка проблеми. Банківська система перебуває у центрі всіх економічних процесів, створюючи базові засади для неперервності розширеного відтворення, оскільки саме через неї відбувається рух грошових потоків та забезпечення потреб національного господарства кредитними ресурсами. А з урахуванням того, що саме банки є основними фінансовими посередниками на ринку, посідаючи центральне місце у перерозподілі грошових коштів, то порушення нормальної діяльності банківської системи може призвести до значних негативних наслідків у реальному секторі економіки та спричинити виникнення системної фінансової кризи. При цьому саме ефективне формування ресурсної бази банків є головною передумовою стабільного функціонування банківської системи та забезпечення реалізації нею функції фінансового посередництва в масштабах всієї економіки.

Розвиток банківської системи України, подолання кризових явищ і відновлення економіки, залежить від вирішення ряду нагальних проблем у формуванні та регулюванні банківських ресурсів, оскільки саме вони є головною рушійною силою розвитку банків, джерелом підтримання ліквідності, відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової стійкості та підвищенні довіри до банку з боку суб'єктів ринку. За таких умов ефективна організація роботи з управління ресурсами банків, яка враховувала б сучасні тенденції функціонування фінансових ринків, має позитивно вплинути на формування стабільної і ефективної банківської системи країни. Адже банківські установи відіграють надзвичайно важливу роль в сучасному економічному розвитку і водночас несуть в собі небезпеку підвищеного ризику, обумовленого специфікою банківської діяльності, та прагненням банків, як господарюючих суб'єктів, отримати максимум прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей формування ресурсної бази банків і банківського капіталу присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів, серед яких - М. Д. Алексеєнко, А. М. Мороз, М. І. Савлук, О. І. Лаврушин, Л. О. Примостка, О. О. Чуб, Д. Полфреман, Ф. Форд та ряд інших. Проте невирішеними частинами проблеми слід вважати необхідність обґрунтування основних напрямів підвищення ефективності роботи банківських установ із формування ресурсів у період розгортання кризових явищ на фінансових ринках.

Постановка завдання. Комплексне обґрунтування теоретичних засад механізму формування та використання ресурсів комерційних банків та визначення шляхів його оптимізації слід вважати особливо важливим напрямком як сучасної теорії банківської справи, так і практичним напрямом дослідження, широке застосування результатів якого дозволить підвищити ефективність банківської діяльності в цілому. А відтак метою статті є обґрунтування шляхів підвищення ефективності роботи банківського менеджменту щодо формування оптимальної ресурсної бази банківських установ, спрямованої на забезпечення їх фінансової стійкості та активізацію кредитної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слабкість ресурсної бази банківських установ і відсутність належного обсягу грошових ресурсів для довгострокового кредитування реального сектору економіки є однією із ключових проблем вітчизняного фінансового ринку, без вирішення якої неможливо є повномасштабна модернізація економіки, позаяк саме комерційні банки нині здатні акумулювати належні для цього ресурси.

Однак вирішення стратегічних завдань із нарощування банківськими установами обсягів кредитування процесу модернізації економіки потребує кардинального розширення ресурсної бази комерційних банків, котрі поки що по суті єдині нарівні із державою можуть виступати повноцінними інституційними інвесторами в національне господарство. Задля цього необхідним є глибоке теоретичне обґрунтування змісту поняття ресурсної бази банків, позаяк у вітчизняній і зарубіжній економічній літературі воно не набуло однозначного тлумачення. Потрібно відзначити, що у більшості вітчизняних і зарубіжних досліджень відсутня певна єдність поглядів на розуміння сутності ресурсної бази банківських установ. Йдеться зазвичай про широке розуміння банківського капіталу, котрий охоплює і власні, і залучені кошти [1, с. 32; 8, с. 149], або ж про виключне розуміння банківських ресурсів як сукупності депозитів, залучених банками на відповідні рахунки [2, с. 291; 4, с. 596; 6, с. 110;], або ж про широке розуміння банківських пасивів загалом [5, с. 102; 7, с. 91]. Проте відсутній

цілісний, єдиний погляд на поняття ресурсної бази банку саме як об'єкт регулювання і управління з точки зору оптимізації роботи комерційного банку на фінансовому ринку як посередника у перерозподілі грошових коштів між кредиторами і позичальниками.

На наш погляд, під ресурсною базою банків слід розуміти сукупність коштів, залучених на засадах акумулювання тимчасово вільних грошових ресурсів на фінансовому ринку і призначених для формування кредитного та інвестиційного портфеля комерційного банку. Таке поняття ресурсної бази банку є найбільш оптимальним, позаяк виводить за його межі розуміння власного капіталу, призначенням якого є більшою мірою забезпечення функціонування самого банку згідно класичних функцій власного банківського капіталу (захисної, оперативної та регулюючої), аніж реалізація кредитної чи інвестиційної політики. З огляду на це, необхідність нарощування саме ресурсної бази та оптимізації її структури видається необхідною умовою повноцінного виконання банками функції фінансового посередництва у масштабах всього національного господарства.

При цьому наслідки світової фінансової кризи показують, що таке нарощування (на відміну від капітальної бази) має спиратися передусім на ефективне використання внутрішніх джерел банківських ресурсів, а не зовнішніх запозичень, котрі ставлять кредитні можливості комерційних банків у залежність від нестабільної кон'юнктури міжнародних ринків капіталу. Потрібно розуміти, що активні зовнішні запозичення породжував саме дефіцит довгострокових ресурсів на внутрішньому фінансовому ринку, за якого серед залучених банками коштів переважна частка належить депозитам до запитання і депозитам терміном до 1 року, а кошти, залучені банками на строк понад два роки нині становлять менше 6% у структурі банківських ресурсів [3, с. 86].

Очевидно, що така ситуація є неприйнятною і по мірі відновлення кредитного ринку після кризи та підвищення попиту з боку підприємств і населення на позичені кошти банківська система знову зіштовхнеться із проблемою гострого дефіциту довгострокових ресурсів усередині країни. За таких обставин пріоритетного значення для комерційних банків набуватиме реалізація завдання щодо залучення до складу ресурсної бази неорганізованих приватних заощаджень, котрі могли б стати важливим джерелом поповнення довгострокових банківських пасивів. Про наявність таких коштів свідчить хоча б структура грошової маси у нашій країні, що відображає достатньо суттєву частку агрегату М0, тобто грошей поза банками, які складають третину від загального обсягу грошей в обігу [3, с. 22]. Така значна частка готівкових коштів у грошовому обігу може визначатися серед багатьох причин двома головними, відображаючи, з одного боку факт недовіри резидентів до банківської системи і пропонування нею умов розміщення коштів на різних видах вкладів та ще й з урахуванням недавнього досвіду їх неповернення рядом банків у розпал фінансової кризи, а з іншого, високий рівень розвитку тіньової економіки, умови функціонування якої визначають здійснення платежів поза банківською системою, ухилення від сплати податків, виплату заробітних плат «у конвертах» тощо.

Попри те, зрозуміло, що головною і необхідною умовою акумулювання вільних ресурсів фізичних і юридичних осіб на довгостроковій основі, що може стати вирішальним фактором зростання реального сектора економіки, є забезпечення стабільності національної валюти – гривні. Адже несприятливі макроекономічні умови в період розгортання фінансової кризи, наростання інфляційних процесів та значні коливання валютного курсу були причинами невпевненості вкладників та визначали або вилучення ними своїх депозитів або розміщення коштів у банках переважно на короткий строк. Навіть депозити терміном від 1 до 2 років за останні роки скоротились із 37% до 25% при збереженні тенденцій зростання частки депозитів на вимогу, котрі значно меншою мірою можна розглядати як стабільне джерело кредитних вкладень. Виходячи із цього, потрібно розглянути можливості реалізації комплексу тих заходів, цільова спрямованість яких визначатиме потенційні можливості збільшення тривалості строків акумулювання грошових ресурсів комерційними банками в нашій країні.

Серед основних таких заходів, які у перспективі могли б сприяти притоку коштів на банківські депозити і стабілізації строкової структури ресурсної бази банків можна вважати наступні: 1) розширення випуску комерційними банками власних цінних паперів із метою реалізації їх на внутрішньому грошовому ринку (банківські облігації і ощадні сертифікати); 2) активізація використання системи масових електронних платежів із застосуванням банківських карт для повсякденних розрахунків та оснащенням підприємств роздрібною торгівлі і сфери послуг необхідними терміналами, що дозволяють проводити безготівкові платежі; 3) сприяння (в т.ч. і на законодавчому рівні) розвитку недержавних форм пенсійного забезпечення, що через відповідні фонди є головним джерелом довгострокових банківських ресурсів у розвинутих країнах; 4) формування системи довгострокових житлових накопичувальних вкладів для придбання нерухомості, що надавали б можливість по завершенні терміну дії отримати в банку іпотечний кредит на пільгових умовах; 5) запровадження у банківську практику системи строкових вкладів із обов'язковим попереднім повідомленням банку про вилучення за певний наперед обумовлений період; 6) забезпечення ефективного функціонування системи гарантування банківських вкладів із поступовим підвищенням мінімальних сум відшкодування коштів, а також розгляд можливостей виплати компенсацій, нарівні із фізичними особами, також і юридичним особам; 7) використання гарантійних інструментів для банків, що використовують короткострокові пасиви для фінансування довгострокових інвестиційних проектів, що передбачало б

механізм негайного рефінансування певних стандартизованих за рівнем ризику активів при настанні страхових випадків (наприклад, одночасного вилучення значної кількості короткострокових ресурсів, значного коливання господарської кон'юнктури тощо).

Розглядаючи мікроекономічний аспект оптимізації процесу формування ресурсної бази комерційних банків, потрібно відзначити, що для довгострокових кредитних вкладень в економіку потрібні передусім довгострокові ресурси. Відтак їх пошук і мобілізація кредитною системою в рамках усього національного господарства не може обмежуватися роботою окремих банківських установ, а передбачає макроекономічний рівень реалізації комплексу важливих завдань, спрямованих на реалізацію відповідних регуляторних заходів з боку держави. До числа таких заходів можна, зокрема, віднести наступні.

По-перше, розгляд можливостей забезпечення ефективного механізму рефінансування комерційних банків з боку Національного банку України, яке у ряді випадків мало б носити і довгостроковий характер. Нині воно спрямоване виключно на короткостроковий розподіл міжбанківських ресурсів, а відтак не може слугувати активним інструментом впливу з боку центрального банку на стимулювання формування необхідної структури кредитного портфеля комерційних банків за строками.

По-друге, використання механізму диференціації окремих нормативів регулювання діяльності комерційних банків у тій частині, яка стосується умов організації кредитного процесу. Йдеться, зокрема, про можливість зниження вимог із формування резервів на можливі витрати за довгостроковими позичками реальному сектору. Попри імовірність підвищення ризику за активними операціями банків потрібно відзначити достатню дієвість такого впливу на механізм формування ресурсної бази і кредитного портфеля банків у відповідності із стратегічними завданнями державної економічної політики.

По-третє, створення спеціалізованого банку розвитку, головним завданням якого є реалізація довгострокового кредитування пріоритетних галузей економіки. Визначення умов формування ресурсної бази такого банку (на комерційних засадах чи через бюджетний механізм) при цьому має визначатися особливостями реалізації ним тих стратегічних цілей, які визначаються політикою держави у галузі фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку національного господарства.

Необхідність збільшення довгострокових інвестицій безпосередньо впливає із потреб вітчизняної економіки у масштабній модернізації, що має відповідати завданням довгострокового економічного зростання в умовах нового технологічного укладу. Йдеться про повне оновлення інфраструктури, основного капіталу, створення принципово нових знань і технологій, а для цього потрібні довгострокові ресурси. Відтак управління ресурсною базою комерційних банків через реалізацію зазначених заходів має бути спрямоване головним чином на стабілізацію її структури і збільшення частки у ній довгострокових коштів, що відповідатиме завданням кредитної політики із стимулювання розвитку реального сектора.

Висновки з проведеного дослідження. Реалізація сукупності пропонованих заходів може сприяти підвищенню ефективності функціонування системи комерційних банків у сфері формування ресурсної бази, що є необхідною умовою мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів країни, а відтак стимулювання інвестиційних можливостей та економічного росту. Оптимізацію процесу формування ресурсної бази комерційних банків слід вважати необхідною умовою зміцнення стійкості усієї кредитної системи країни, підвищення довіри до неї з боку інвесторів, вкладників і кредиторів, а також зростання її ролі у стимулюванні збалансованого розвитку усіх галузей і секторів господарства та інтенсивного зростання економіки України загалом. Пов'язане із ним зростання попиту на кредит об'єктивно зумовлює потребу впровадження нових прогресивних банківських та інформаційних технологій у процес залучення ресурсів та їх найбільш ефективного використання.

Бібліографічний список

1. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики : [монографія] / М. Д. Алексеєнко. – К. : КНЕУ, 2002. – 276 с.
2. Банковское дело : [учебник] / [под ред. О. И. Лаврушина]. – М. : КНОРУС, 2011. – 768 с.
3. Бюлетень Національного банку України. – 2012. – № 1. – 192 с.
4. Гроші та кредит : [підручник] / [за заг. ред. проф. М. І. Савлука]. – К. : КНЕУ, 2006. – 744 с.
5. Полфреман Д. Основы банковского дела / Д. Полфреман, Ф. Форд ; [пер. с англ.]. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 622 с.
6. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : [підручник] / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
7. Уоскин В. М. Современный коммерческий банк: управление и операции / В. М. Уоскин. – М. : «Все для вас», 1993. – 320 с.
8. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці : [монографія] / О. О. Чуб. – К. : КНЕУ, 2009. – 340 с.

Анотація

Аналізуються можливості вирішення основних проблем функціонування банків, виходячи із необхідності оптимізації формування ресурсної бази, спрямованої на забезпечення проведення

ефективної кредитної політики на етапі подолання наслідків кризових явищ на світових фінансових ринках.

Ключові слова: комерційний банк, ресурсна база, банківська система, фінансова криза, кредитна політика.

Аннотація

Анализируются возможности решения основных проблем функционирования банков, исходя из необходимости оптимизации формирования ресурсной базы, направленной на обеспечение проведения эффективной кредитной политики на этапе преодоления последствий кризисных явлений на мировых финансовых рынках.

Ключевые слова: коммерческий банк, ресурсная база, банковская система, финансовый кризис, кредитная политика.

Annotation

Possibilities of decision of basic problems of functioning of banks are analysed, going out from the necessity of optimization of forming of resource base, directed on providing of effective credit policy on the stage of overcoming of consequences of the crisis phenomena on world financial markets.

Key words: commercial bank, resource base, banking system, financial crisis, credit policy.

УДК 336.144.2

Ситник Г.В.,

**к.е.н., доц., докторант кафедри економіки підприємництва,
Київський національний торговельно-економічний університет**

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ

Постановка проблеми. Важливою компонентою системи управління підприємством є фінансове планування, роль та значення якого посилюються в умовах нестабільності зовнішнього середовища, динамічного розвитку соціально-економічних систем. Саме фінансове планування інтегрує цілі підприємства, обґрунтовує можливості їх досягнення, забезпечує збалансований фінансовий розвиток підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі методологічні, методичні й організаційні аспекти фінансового планування досліджуються українськими та зарубіжними вченими: Білою О. Г. [1], Бланком І. О. [2], Крамаренком Г. О. [8], Ліхачовою О. Н. [10], Семеновим Г. А. [12], Тарасюком Г. Н. [15] та ін. Але, поряд з цим, на сьогоднішній день відсутній єдиний підхід щодо понятійного апарату фінансового планування серед дослідників: суттєво різняться позиції авторів щодо визначення сутності фінансового планування, що значною мірою впливає з різного трактування його об'єкту.

Аналіз сучасних досліджень з питань фінансового планування дозволив нам виділити три принципові підходи щодо окреслення об'єкту фінансового планування.

Так, переважна більшість дослідників пов'язує фінансове планування з прогнозуванням та обґрунтуванням необхідного обсягу фінансових ресурсів. Зокрема, Біла О. Г. акцентує увагу на тому, що «фінансове планування і прогнозування пов'язане з ресурсним фактором – формуванням, розміщенням і використанням фінансових ресурсів та отриманням прогнозованого чистого доходу і прибутку на вкладений капітал» [1, с. 10].

Бланк І. О. також пов'язує фінансове планування з процесом забезпечення розвитку підприємства фінансовими ресурсами і підвищенню ефективності його фінансової діяльності в плановому періоді [2, с. 159].

Подібної думки дотримуються Семенов Г. А., Бугай В. З., ідентифікуючи фінансове планування з підготовкою управлінських рішень, які прямо чи опосередковано впливають на обсяги фінансових ресурсів [12, с. 325].

Тарасюк Г. М. трактує фінансове планування як процес визначення обсягів фінансових ресурсів, необхідних для виробничо-господарської діяльності, а також джерел їх поповнення [15, с. 49].

Крамаренко Г. О. під фінансовим плануванням розуміє науковий процес обґрунтування на певний період руху фінансових ресурсів підприємства та відповідних фінансових відносин [8, с. 298].

Ліхачова О. М. дещо розширює розуміння об'єкту фінансового планування, визначаючи його як сукупність трьох компонентів: фінансових ресурсів, фінансових відносин та вартісних пропорцій [10,